

Garayun

İSLÂM'IN VÂDETTİKLERİ

İSLÂM'IN VÂDETTİKLERİ

Roger Garaudy

Çeviren: Cemal Aydın

Giriş

ÜÇÜNCÜ MİRAS

Batı bir kazadır³. Kültürü de çarpıktır; çünkü asıl boyutlarından kopup uzaklaşmıştır.

Yüzyıllardır Batı kültürü kendisini Grek-Romen ve Yahudi-Hristiyan şeklindeki çifte bir mirasın sahibi olduğunu iddia ediyor.

Batı medeniyetinin Doğulu kökleri kasıtlı olarak kesilip atıldığı için “Grek mucizesi” masalı ortaya çıkmıştır. Kesilip atılan o kök, Anadolu’nun mirasıdır, Batı Anadolu’daki İyonya medeniyetinin mirasıdır. Pers İmparatorluğunun o (Anado-

³ Yazar burada “oksidan etön aksidan” şeklinde hem kafiyeli, hem de ağır anlamlarla yüklü müthiş bir kelime oyununa başvuruyor. Yazarınki gibi yapacak olsak, “Batı bir bataklık” veya “Batı batandır” ya da “Batı batmakta olandır” gibi bir ifade kullanmamız gerekirdi. (“Batı bir kazadır” yerine “Batı bir tersliktir” diye de tercüme edilebilir. Garaudy’nin bir zamanlar Fransa’da çok satan “Medeniyetler Diyalogu” kitabının birkaç baskısı “Batı bir kazadır” adıyla çıkmıştı). Biz bu anlamı tercih ettik, çünkü yazara göre Batı, dünya kültür ve medeniyetlerinin tuttuğu insanı ve ilâhî yolu terketmiş, Tanrı ile, tabiatla ve diğer insanlık âlemiyle barışık olmayı reddetmiş ve böylece bir tür kaza yapıp yoldan sapmıştır. Kendisiyle birlikte bütün dünya bilgeliğini ve medeniyetini de kazaya uğratmıştır. Öte yandan, biz o ifadeyi “Batı bir belâdır” diye de çevirebiliriz. Nitekim Garaudy’nin bu ifadesini aynen alıp kullanan bir Afrikalı yazarın “accident/aksidan” kelimesini “belâ” anlamında kullandığını gördük. Afrikalı yazar, Batı’yı dünyanın başına gelmiş en büyük belâ olarak niteliyordu. Amerika ve Afrika kıtasındaki soykırımları başta olmak üzere Batı’nın bütün yapıp ettiklerini dikkate alırsak, günümüzde bile hâlâ silâh satmak için milletleri hem kendi içinde, hem de diğer milletlerle kapıştırmaya çalıştığını da hesaba katarsak, böyle bir sözün son derece yerinde olduğunu kabul etmemiz gerekir, çev.

lu) eyaletinde Milet’li Tales’ten Kolophon’lu Ksenofanes’ten, Sisam’lı Pisagor’dan Efes’li Heraklit’e kadar en büyük dâhiler yetiştirdi. Onların zihinlerinde ise Zerdüşt İran’ının ve onun da ötesinde Vedaların ve Eflâtun’un⁴ fikirlerine çok esrarengiz bir şekilde yakın görünen Upanişadların Hindistan’ının ilham ve etkisi vardı.

Bir diğer reddedilen de, Pisagor ile Eflâtun’u büyülemiş olan binlerce yıllık bilimleri, düşünüş ve görüşleriyle Mısır’ın mirasıdır.

Batı bu redleriyle, medeniyetlerin karşılıklı olarak birbirlerini beslemelerini kabul etmiyor demektir. Çünkü kültür Roma’da öldüğü anda İskenderiye’de yeniden doğar. Nitekim Öklid’in matematiği ve Batlamyus’un astronomisi, yanı sıra da Filon’un, Plotinus’un, Origenes’in ve İskenderiyeli Klemens’in mistik düşünceleri, Doğu’nun bütün düşünce akımlarının ve hayat tarzlarının kavşak noktası olan İskenderiye’de boy atmıştır.

Yunan istisnâîliği⁵ masalı, işte bu kasıtlı cehalet veya Perikles Atina’sının hem kökenlerinin, hem de mirasının o reddi sayesinde oluşabilmiştir.

Yahudi istisnâîliği masalı da aynı kasıtlı cahilliklerden ve aynı reddedişlerden besleniyor. Çünkü Hz. İbrahim’in çıkıp geldiği Mezopotamya’dan Hz. Musa’nın Yahudi kabilelerini alıp geri götürdüğü Mısır’a kadar uzanan “verimli hilâl”in içinde hem Babil esareti, hem de Firavunların esareti gibi çifte esaret yaşamış olan Yahudi kültürünün, tıpkı Yunan kültürü gibi, en büyük şahlanışlarını hiçbir dış etki almadan gerçekleştirebildiğini nasıl akıl ve havsala alabilir? Yahudi kültürü asıl besinini Kaldé’nin engin kültürlerinden almıştır. Nitekim Mecusî ilmi veya Zerdüşt’ün peygamberliği kadar, Gılgamış

⁴ Bakınız: Vassilis Vitsaxis, *Eflâtun ve Upanişadlar*, Yeni Delhi, Anold Heine-
mann Yayınları, 1977.

⁵ Batı dünyasında, bütün bilimlerin, felsefenin ve toplum görüşlerinin tamamının hüdâinâbit gibi, mantar misali ilk defa sadece ve sadece Yunanistan’da ortaya çıktığı şeklindeki iddia, çev.

destanı da Kaldé'den fıskırmıştır. Ayrıca Yahudi kültürü nasıl olur da Mısır kültüründen ve Akhenaton'un tektanrıcılığından etkilenmez? Hâlbuki o Akhenaton'un *Güneşe İlâhî*'sinin ne-redeyse tıpatıp benzerine Hz. Davud'un Mezmurlarının 104. mezmurunda rastlıyoruz.

Büyük bir dinin hiçbir zaman ortaya çıkmadığı dünyanın tek kıtası olan Avrupa'dan değil de, Asya'dan gelen ve ilk önce Antakya'da, yani Asya'da ve İskenderiyede, yani Afrika'da gelişen Hıristiyanlığa gelince, acaba Hıristiyanlık, Yahudiliğin beslendiği o çifte kaynağa ve Aziz Pavlus'un bu dini çok çabuk üzerine aşılایverdiği o Yunan kültürünün Doğulu kaynaklarına hiçbir şey borçlu değil midir? Hz. İsa'nın doğumundan üç asır evvel, Hint İmparatoru Açoka tarafından Filistin'e gönderilen o Budist misyonerlere de hiçbir şey borçlu değil midir? Nitekim Kumran manastırının veya Mısır'da keşfedilen Tomas'ın Kıptî İncil'ininkilere çok yakın davranışlara ve görüşlere sahip Yahudi Esseni cemaatleri içinde o Budist misyonerlerin torunlarına rastlanıyor.

Büyük olmak için bilinmeyen bir babanın oğlu olmak şart mıdır? (Batı) medeniyetimizi doğurmuş ve beslemiş olan kaynakların izlerini niçin silelim? Bizler, kendi özgünlüklerine kendilerini inandırmak için, bütün eski resim sanatını bilmezlikten gelmeyi tercih eden o ressam bozuntularının yöntemini mi, yoksa Juan Gri'nin (Juan Gris) engin dehasını mı benimsemeliyiz? Resim sanatımızda en derin değişimlerden birini yaparak Kübizm akımını ortaya çıkaranlardan biri olan Juan Gris şöyle diyordu: "Bir ressamın büyüklüğü, kendisinde taşıdığı geçmişin derinliğine bağlıdır."

Hıristiyanlık özellikle evrenselliğin, "evrensel din olmanın" özlemine çektğine göre, bütün halkların kültürlerinde bu kök salışın örneğini bizzat kendisinin vermesi gerekmez mi? Nitekim 1977 Eylül ayında yapılan Abidjan konferansında ilâhiyatçılar, Hıristiyanlığın Afrika kültürlerinde en az Grek-Latin kültüründeki kadar verimli bir zemin bulabileceğine dikkat çekerek, bu yola gidilmesi çağrısında bulundular.

İmdi, Hıristiyanlığın Doğudaki canlılığı (12. asırdan itibaren, belki de Suriye’de İran’lı Sühreverdi’nin İslâmî “Nebevi Felsefesi”ni tanıma imkânı bulan, Calabrialı rahip Joasim de Flore/Joachim de Flore ile; İbn Sina’nın İslâmî ilhamından açıktan açığa yararlanan Üstad Eckhart ile; Dimyat’da Halife Abdülmelik ile müşterek bir dil bulmasını bilen Asizli Aziz Fransuva/Aziz François d’Assise ile; mistik tecrübesi bazan Müslüman sûfilerinkine çok benzeyen Jan dö la Kruva/Jean de la Croix ile) kendini göstermeye devam etse de, dar bir Hıristiyan evrenselcilik anlayışı, Kilisenin resmî politikasını etkisi altına alıp onu Akdeniz’in iki kutbundaki en kanlı askerî mücadelelerin vurucu gücüne dönüştürmüştür. Böylece de Filistin’e karşı o sonuçsuz iki asırlık “Haçlı Seferleri” ve yedi asır boyunca da İspanya’yı Müslümanlardan geri alma savaşları sürdürülmüştür. Oysa Müslümanlar yedinci yüzyılın İspanya’sında kurtarıcılar olarak görülüp benimsenmişler ve Müslümanlar Kurtuba’yı Avrupa’nın en ışıltılı kültür merkezi yapmışlardı.

Batı on üç yüzyıldan beri bu üçüncü mirası reddedegelmiştir. Hâlbuki İslâm medeniyetinin mirası olan bu üçüncü miras, Batı’yı dünyanın diğer bilgilerleriyle uzlaştırabilirdi. Sadece uzlaştırmakla da kalmaz, ona kendisinin insanî ve ilâhî boyutlarının farkına varmasına da yardım edebilirdi, hâlâ da edebilir. Tabiata ve insanlara hükmetme iradesini tek taraflı olarak geliştirdiği için Batı o insanî ve ilâhî boyutlarından artık yoksundur!

İslâm, -ki bu kitabın asıl konusu da zaten İslâm’dır- Çin denizinden Atlantik okyanusuna ve Semerkant’tan Timbuktu’ya kadar Çin, Hint, Fars, Yunan, İskenderiye ve Bizans’ın en eski ve en önemli kültürlerini kendi kültür potasında eritmek, verimlileştirmek ve yaymakla kalmamış, bütünlüğü bozulmuş imparatorluklara ve can çekişen medeniyetlere yeni bir ortak yaşama ruhu da aşmıştır. İslâm, insanlara ve toplumlarına tam anlamıyla beşerî ve ilâhî boyutlarını, yanı sıra da toplumun ve aşkınlığın (müteâliliğin) anlamını kazandırmış; bu sade ve güçlü imandan hareketle de ilimlerle sanatların ve

peygamberî bilgelikle kanunların yenilenişinin mayasını oluşturmuştur.

Batı'nın ilk rönesansı, İtalya'nınkinden dört asır önce Müslüman İspanya'da (Endülüs'te) tasarlanıp plânlanmıştı.

Oradaki rönesans girişimi, evrensel bir rönesans olabilirdi.

Ama olmadı, o yüzden de tutturulan bir ilerleme masalı ve saplantısı, dünyayı tarihin en insanlık dışı gerilemelerine sürükledi.

Büyük istilâlar ve büyük hegemonyalar, her zaman büyük gerilemelere yol açmışlardır.

Steplerdeki göçebelerin istilâ dalgaları, (Hoang-Ho, İndus, Mezopotamya ve Mısır'ın) büyük delta medeniyetlerini kapladığı zaman, o zafer kültürden değil de, askeri üstünlükten geldi, yani atlının piyadeye, demir kılıçlının, bronz kılıçlıya olan üstünlüğüyle kazanıldı. Roma, kültürünün son derece inceliği ve cazibesiyile Yunanistan'ı hâkimiyeti altına almadı, imparatorluğunu öylesi bir kültürü sayesinde kurmadı, tam aksine bunu silahlarının ağırlığıyla başardı. Atilla ile Galya'ya kadar bütün Avrupa'yı yakıp yıkan Hunlar, Moğollar, Tatarlar; Cengiz Han'la, bütün o Çin, Harezmi, İran ve Hint medeniyetlerini mahvederek, en geniş imparatorlukları kuranlar; Timur'la, Çin'den Volga'ya, Delhi'den Bağdat'a kadar acımasızca hüküm sürenler, evet, bu "imparatorluk kurucuları"ndan hiçbiri mutlu bir gelecek vâdeden medenileştirici bir mesaj getirmiyordu.

Tarihçilerimiz bu kasırgalara haklı olarak "barbar istilâları" adını verdiler. Ancak bu istilâlar, Avrupalılar tarafından yapıldıklarında, tarihçilerimiz garip bir şekilde ağız değiştiriyorlar. Avrupalılarınkiler artık büyük "istilâlar" değil de, büyük "keşifler" olup çıkıyor. Hâlbuki ellerinde topları ve tüfekleri olan Avrupalı "fâtipler"in, Amerika'nın yerli halkından milyonlarcasını öldürüp tam bir soykırıma tâbi tutmaları; 10 ilâ 20 milyon arasındaki Siyahîyi zorla alıp götürerek (unutmayalım ki orada on Afrikalı öldürerek ellerine ancak bir esir geçirebiliyorlardı, bu da 100 milyon ilâ 200 milyon Afrikalı kurban demektir) Afrika kıtasını korkunç bir yıkıma uğratmaları;

Çin’le yapılan afyon savaşından mülkiyet rejimleri yüzünden milyonlarca Hindistanlının açlıktan ölmesine ve halklara dayatılan ağır vergilerden, Hiroşima’ya atılan bombadan Vietnam savaşına kadar görülen onca ölümün yanında, Aksak Timur’un Isfahan’ı zaptettikten sonra 70 bin kafatasıyla diktirdiği pirametler nedir ki?

1980 yılında silahlanma için 450 milyar dolar harcayan ve aynı yıl eşit olmayan mübadele oyunlarıyla Üçüncü Dünya ülkelerinde 50 milyon insanın ölümüne sebebiyet veren Batı’nın şu dünya hegemonyası şekline bugün acaba hangi adı vermeliyiz?

Binlerce yıllık bir perspektiften bakıldığında apaçık görülür ki Batı, insanlık tarihinin en büyük canisidir.

Bugün iktisadî, siyasî ve askerî tartışmasız tahakkümüyle, Batı kendi büyüme modelini bütün dünyaya dayatıyor. Ne var ki bu model bütün dünyayı aynı anda intihara sürükleyebilecek bir modeldir. Çünkü bu model bir yandan yeryüzünde kişi başına beş ton patlayıcıya denk silâh stoku yaparken, aynı anda giderek artan eşitsizlikler doğuruyor, en çaresizlerde hiçbir gelecek hayali bırakmıyor ve kökünü umutsuzluktan alacak isyanlara zemin hazırlıyor.

* *

*

Bizi gayesiz hayatlara ve ölüme götüren, içinde şu ölüm tohumlarını taşıyan bir kültür ve ideoloji modeliyle kendisini haklı göstermeye çalışan Batı tarzı büyümenin ne olduğunu bilmenin zamanı gelmiştir ki işte şudur:

a. Çarpık bir tabiat *anlayışı*. Tabiatı kendi “malımız” gibi gören ve onu (Roma hukukundaki mülkiyet tarifi gibi) “iyi ya da kötü maksatla kulanma” hakkımızın olduğu şeklindeki bir anlayış... O kadar ki biz tabiatı artık sadece tabii zenginliklerin bir deposu ve atıklarımız için bir çöplük olarak görür olduk. Böylece, kaynakların düşüncesizce tüketilmesi ve çevrenin kirletilmesiyle, bizzat yaşadığımız çevreyi tahrip ediyor ve farkına varmadan, “entropi” kanununun şuursuz işbirlikçileri

oluyor, yani enerjinin azalmasına ve düzensizliğin artmasına katkıda bulunuyoruz.

b. *Acımasız bir insan ilişkileri anlayışı.* Bu anlayış, dizgin-siz bir bireyciliğe dayanıyor ve sadece pazar rekabetinden, çatışmalardan ve şiddetten beslenen toplumlar doğuruyor. O toplumlarda da kör ve aşırı güçlü birkaç ekonomik veya siyasî birlik, en zayıfları köleleştiriyor veya parçalayıp yutuyor.

c. *Umut kırıcı bir gelecek anlayışı.* Bu ise, günümüzde olup bitenin bir uzantısı ve miktarı esas alan bir büyümenin sonucudur. Çünkü insanî gayeden yoksun ve ilâhî bağdan kopuk şu günümüzde hayatımıza bir anlam verecek ve ölüm yollarından bizi çevirecek hiçbir şey yok.

* *

*

Yeni bir dünya kültür düzeni olmadan, yeni bir dünya ekonomik düzeni olamaz.

Yeni bir dünya kültür düzeni ancak, yeni bir insan tasavvurunun oluşturulması için Batı'nın hegemonyadan dünya çapında bir uzlaşmaya geçişiyle kurulabilir.

O yüzden de medeniyetler diyalogu, âcil ve tartışma götürmez bir zorunluluk hâline gelmiştir. Bir ölüm kalım meselesidir bu. Artık kritik noktaya ulaşıldı, belki de aşıldı bile.

Çağımızın ana ve hayatî tartışması bundan böyle, sömürgeciliklere, savaşımlara ve Batı medeniyetimizin nihâî krizine yol açan bir kapitalizm ile kapitalist Batı'yla aynı büyüme hedeflerini benimseyen Sovyet modeli bir "sosyalizm" arasında değildir. Çünkü bu "sosyalizm" de bizzat kendi halkının zâlimi, Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürücüsü ve terör yoluyla hegemonya kurma ve silahlanma yolunda Batı'nın rakibi olup çıkmıştır.

Çağımızın ana ve hayatî tartışması, şunların kökten ve temelinden sorgulanması tartışmasıdır:

a) Batı tipi intiharıcı "ilerleme" ve "büyüme" masalı;

b) Bilimler ve teknikler (yani *vasıtaların* hazırlanması ile güç) ile hikmet (yani *gayeler* ve hayatımızın anlamı) arasındaki bölünme ve ayrılmayla baş gösteren zihniyet;

c) insanı bizzat kendi insanî boyutlarından, *aşkınlıktan* (yani yepyeni bir gelecek inşa etmek için geçmişin ve şimdinin sapmalarından temelli kopabilme imkânı) ve *toplululuktan* (yani her birimizin bütün diğer insanların geleceğinden şahsen sorumlu olma duyarlılığı ve her kadın, her erkek ve her çocuğun kendisinde taşıdığı bütün insanî zenginliği ve yaratma gücünü tam anlamıyla sergileyip gösterebilmesi için, bilim ve tekniklerin, ekonominin, siyasetin ve kültürün bütün imkânlarını sağlama sorumluluğu) koparan bir bireyciliğin yüceltilmesiyle ortaya çıkan anlayış...

Tarihin kaçırılmış fırsatlarının ve Batılı insanın kaybedilmiş boyutlarının da ötesinde bizim asıl vazifemiz, Batı'nın intihara götüren monoloğuna son vermek için, Doğu ve Batı medeniyetlerinin diyalogunu yeniden kurmaktır.

Nasıl ki, altı bin seneden beri, cemiyetlerimiz erkekler tarafından ve erkekler için, yani kendisinin bir parçası olan kadını yok sayarak veya ihmal ederek, insanlığın sadece yarısı ile oluşturulmuşsa; aynı şekilde, asırlardan ve özellikle de “Rönesans” denilen şeyden beri, yani kapitalizm ile sömürgeciliğin eş zamanlı doğmasından bu yana insanlık tarihi de artık insanlığın sadece bir kısmı tarafından, yani kendisinin bir parçası olan Doğu'yu yok sayan, ihmal eden, hor gören veya tahrip eden Batı tarafından oluşturuluyor. Bu gidişte, açık ve net olan tek “büyüme” ise, dünyadaki sefaletin büyümesidir: Bakınız, işte bir yanda Üçüncü Dünya ülkelerinin maddî sefaleti, diğer yanda da Batı'nın manevî sefaleti.

Eski Yunan anlayışının ve o anlayışın belirlediği canlılığını yitirmiş varlığın içinde hapsolmaya, kendinden olmayan “öteki”ni “barbar” ve kölelik için doğmuş kişi olarak görüp dışlayan Eski Yunan “şehir devleti” milliyetçiliğine dört elle sarılmaya ve Roma'nın mülkiyet ve emperyal güç anlayışı içine kapanmaya Batılılar şaşılacak bir ifadeyle “Rönesans” adını veriyorlar!

Bu sakatlığın farkına varmak, Batılı olmayan kültür ve medeniyetlere neler borçlu olduğumuzun bilincine ermek, belki

de bugün karşı karşı karşıya kaldığımız şu ölüm çıkmazının dışında, bize açık bırakılan tek yoldur.

* *

*

Bugün İslâm'a neler ve neler borçlu olduğumuzu bilmek, kesinlikle bir tarihçinin uzmanlık alanı, bir meraklının hobi-si veya bir hayalperestin zevki meselesi değildir. Tam aksine mutlu bir geleceğin kurulması için çarpınan, çabalayan ve fikirler üreten herkesin, ama herkesin görevidir.

Müslüman, Haçlı Seferleri döneminin “Kâfiri” veya Ce-zayir'in (Fransız sömürgeciliğine karşı verdiği o) kurtuluş savaşının teröristi değildir artık! Batı'yı her şeyin merkezi ve ölçüsü kabul eden önyargıdan hareketle oryantalistin/müsteşrikin diğer medeniyetleri bir böcek bilimi uzmanının gözüyle ele aldığı müzelik eşya da değildir İslâm! Yabancı diyarlarda kafasını dinlemeye tutkun romantik muhayyilenin o çok bayıldığı göçebe bedevî de değil! Topu topu bizim “modern” bilimlerimize yol açmak için ortaya çıkmış Ortaçağ'ın o öncü ve itibarlı âlimi de değildir! Çünkü o “öncü ve itibarlı âlim”le bizim Batılılarımızca kastedilen şudur: Ortaçağ'da İslâm ilminin birden bire şaşırtıcı bir parıltıyla kendini göstermesi, sadece ve sadece “bizim” tarih öncemizi oluşturan basit bir dönemdir.

Hayır, bundan böyle İslâm bu sayılanların hiçbiri değildir.

İslâm bir Allah, dünya ve insan görüşüdür ki bu görüş, *aş-kınlığın* ve *toplumun* çok önemli iki boyutunu barındıran birbirinden ayrılmaz ilâhî ve beşerî bir dünya inşa etme projesini, bilimlere ve sanatlara, her insana ve her topluma yükler.

İslâm, daha önce, 7. yüzyılın çökmekte olan o büyük imparatorluklarını parçalanmaktan kurtarmıştı. Son dört yüzyılda dünya çapında bir mezar kazabilecek ve iki milyon yıldır onca emek ve fedakârlıkla oluşturulmuş bir insanlık destanını bir anda mahvedebilecek durumda olduğu apaçık görülen şu Batı medeniyetinin bunalımına ve sorunlarına da acaba İslâm bugün bir kere daha deva olabilir mi?

İşte elinizdeki eserin çözemese de, en azından gündeme getirmeye çalıştığı mesele budur.

İslâm, birbirinden ayrılmaz şekilde bir din ve bir ümmet, bir inanç ve bir hayat nizamıdır.

Doğuşu ve yayılışıyla tamamen kendine özgü ve tarihte bir örneği daha görülmemiş apayrı bir olay, bir çeşit mucizedir İslâm. O yüzden kalkıp da Arabistan'ın, yani Mekke ve Medine'nin, Doğu'dan Batı'ya, Avrupa ve Ortadoğu'dan Hindistan ve Çin'e, Akdeniz'den Hint Okyanusuna giden büyük ticaret ve kervan yollarının kesiştiği noktada bulunduğu için böyle bir şeyin gerçekleştiğini iddia etmek son derece saçma olur. Çünkü böyle bir iddia, insanları şöyle bir yanılgıya götürür: Demek ki o kavşakta dinlerin ve kültürlerin bir karışımı gerçekleşebilmiş, İslâm da bu karışımın bir sonucu ve taşıyıcısı olarak ortaya çıkmış!

Hâlbuki olup biten bunun tamamen tersidir. Mekke ve Medine'den, çölleri ve vahalarıyla Arap Yarımadasından tek inanç ve tek ümmet sökün edecek ve İslâm, Hint'ten İspanya'ya ve Orta Asya'dan Afrika içlerine kadar üç kıta üzerinde asırlarca ışıldayacaktır. Bundan doğan bir ve aynı kültür de diğer bütün kültürleri besleyip yenileyecektir.

İslâm'ın yayılışı başka hiçbir yayılışa benzemeyecektir. Ne kendinden önceki sayısız kitleleri harekete geçirenlerin yayılışlarına, ne Uzak Asya göçebelerinkilere, ne de kendisinden sonra görülen ve boyunduruğunu Amerika ve Afrika'ya zorla kabul ettirmek için mutlak bir askerî üstünlüğe, yani top, tüfek, peşinden de makineli tüfek gibi silâh gücüne sahip Avrupalıların büyük istilâlarına...

Arabistan'ın pek öyle kalabalık bir nüfusu yoktu, dahası Araplar, Farsların veya Bizanslıların silâh ve tekniklerine bile sahip değillerdi. O yüzden Arap İmparatorluğu kendilerine ezici bir üstünlük sağlayan bir güç ve kuvvet dengesi üzerine kurulmamıştır. Tarihin, devrimlerin ve değişimlerin motorunu, tekniklerin durumunda, ekonomik ilişkilerde ve onların ortaya çıkardığı sınıf mücadelelerinde arama heveslisi bayağı

ve her şeyi basite indirgeyici bir marksizmin falan veya filan teziyle de izah edilemez bu yayılış.

Hz. Peygamber'in "doğuşu", Arabistan'daki zaferi ve vefatının üzerinden daha bir asır bile geçmeden (kış uykusundaki Avrupa'nın bir kısmı ile gelişmesinin doruk noktasına doğru yürüyen Çin hariç), o zaman bilinen dünyanın neredeyse tamamı üzerinde hükümlan olan halifelerinin şimşek hızıyla ilerleyişi, evet, bütün bunlar, İslâm'ın o özgün mesajı yakından bilinip tanınmadan ne anlaşılabilir, ne de kavranabilir.

Ekonomik, jeopolitik, askerî, diplomatik veya daha başka her türlü izah imkânları istenildiği kadar ortaya dökülsün, İslâm, bir inanç olarak ve bu inanç üzerine kurulu ümmet olarak derinlemesine bilinmeden anlaşılabilir.

Kendisi Müslüman olmasa ve de Kur'an'ın Allah tarafından Hz. Muhammed'e vahyedilmiş bir kitap olduğunu kabul etmese bile bir tarihçinin, pozitivistimin şemalarına ve önyargılarına girmese dahi, dünyayı altüst edecek olan bir hayat kaynağının bu fıskırışını, tartışma götürmez bir realite olarak dikkate almaması imkânsızdır. Zaten insanların binlerce yıldır Allah adını verdikleri de işte bu hayat kaynağı, bu her an yaratmakta olmandır.

Bu temel gerçeğin kabul ve itirafı, hiçbir şekilde onu açıklamaktan kaçınılmasını değil, sadece ve sadece tarih içinde hep doğmakta ve büyümekte olan beşerî bütünlükten hayatın şu veya bu boyutunun peşinen dışlanmamasını gerektirir.

Tam anlamıyla beşerî bir tarihte *hedefler, sebepler* kadar harekete geçici bir rol oynarlar.

Ruhla beden, ütopyalarla tevekküller, yabancılaşmalarla beklentiler arasındaki sahte ikiliklerin ötesinde, insanların geleceklerini inşa etmek için yaptıkları projeler, geçmişin kendilerini iten sapsmaları ve determinizmleri kadar etkin bir mayadır. Özellikle de bu projeler ve nebevî vahiyler, kitleler tarafından derince yaşanmakta olan bir soruya ve bir beklentiye cevap verdikleri zaman...

Malraux'ya göre sanat eseri, kader karşıtı⁶ olduğu gibi, her "kutsal tarih" de, geçmişin determinizmlerinin tersine yepyeni bir zuhur (ortaya çıkış) olması bakımından "tarih karşıtı"dır. İşte, dünyanın ve insanın devamlı bir şekilde yaratılması; bu yenilerin ortaya çıkması, enerjinin azalıp kaosu artması demek olan bu entropi kanununa meydan okumalar sayesinde ortaya çıkmaktadır. Entropi olayı, hem fizikî dünyanın, hem de -insanlar kendilerini başıboş bıraktıklarında- tarihin bir kanunudur. Dünyanın ve insanın devamlı yaratılışı, bu âni ortaya çıkışlardan meydana gelir. Yanı sıra da "entropi"ye, yani fizik âleminin kanunu, aynı zamanda da (insanların tarihin sapmalarına kendilerini bırakıverdikleri her seferinde) tarihin kanunu olan o enerji azalmasına ve o kaos artışına yapılan bu meydan okumalardan meydana gelir.

Üç milyon yıldan beri insanlık tarihinde kaynakların bu şekilde fişkırmaları, aşkınlığın/mütealliğin en gündelik tecrübesidir. Çünkü önceden mevcut kuvvetlerin basit bir yeniden düzenlenmesine indirgenemeyen ve bunların basit bir sonucu olmayan şeylerin bu şekilde ortaya çıkışları olmasaydı, dünyada ne şiir, ne ilmi veya teknik icat, ne aşkı fedakârlık, ne devrim, ne sanat eseri, ne de peygamberler olurdu.

Zaten insanların binlerce yıldır Allah adını verdikleri de, işte bu hayat kaynağı, bu her an yaratmakta olandır.

Peygamber Hz. Muhammed hiçbir zaman yeni bir din tebliğ ettiğini iddia etmemiş, aksine o, sadece Hz. İbrahim'in modelini verdiği o imanı, o Allah inancını, yeniden arı ve duru hâliyle sunduğunu belirtmiştir.

* *

*

Biz burada İslâm'ın ve onun evrensel mesajının yayılışının ardı ardınca gelen halkalarını, tıpkı bütün dünyadaki Müslümanların Kâbe'ye yönelerek oluşturdukları halkalar misali,

⁶ Bkz. Gilbert Durand, "Günümüzde Sembolün ve Hayal Gücünün Durumu", *Lumère et Vie*, Mayıs 1967.

aynı merkeze bağlı, fakat git gide genişleyen daireler şeklinde izleyip göreceğiz.

Allah Elçisi'nin mesajı, uzun bir peygamberler zincirinin, özellikle de Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın mesajlarını takiben, tarihî bir kriz anında ortaya çıkar.

Mekke'de, 7. yüzyılın başında, şu iki sosyal hayat tarzı ve şu iki farklı dünya görüşü çatışma hâlinindedir:

Çölünki ile vahanınki,

Kabileniniki ile şehirlininki.

İslâm öncesinin kabilesi, toprak mülkiyetine veya birbirini tamamlayan meslek ve görev dağılımına değil de, kan bağı ve aile birliği temeline dayanır. Çölde hayatını idame ettirebilmek için zorunlu olan dayanışma, kabilenin varlığının dışındaki bir gaye birliğinden doğmaz. Bizzat bu varlık (yani kabilenin varlığı) onun asıl gayesidir. Her bir ferdin şahsî kimliğinin şartıdır kabile. Tabii bu, kabilenin durağanlığa mahkûm olduğu anlamına gelmez, tam aksine bedevînin göçebe hayatı, sürekli kopuş ve ayrılışlardan oluşur. İslâm öncesi kabile şiiri *kaside* hep bu kopuşları dillendirir: Terkedilmiş konaklama yeri, sevgili hasreti, çölün ve çöl fırtınalarının destanı... Bu arada ana tema elbette, kabile topluluğunu ve bu topluluğun şeref, hayşiyet, cömertlik, cesaret ve dayanışma gibi faziletlerini göklere çıkarmaktır.

Vahalarda, tarımları, zanaatkârları, ticaretleri, özel mülkiyetleri, siyasî ve sosyal hiyerarşileriyle kendini gösteren şehirler oluşmuştur. Çalışma hayatının ve onun gerektirdiği birbirine bağlı vazifelerin bölüşümü yeni bağlar ortaya çıkarmış, fakat aynı zamanda da rekabetler ve eşitsizlikler, servet ve kudret isteklerini, lüks arzularını ve hükmetme iştahlarını doğurmuştur.

Çöl ve vaha olmak üzere bu iki topluluk şekli, demek ki yan yana yaşıyordu. Deve yetiştiricisi bedevîlerin, yerleşik çiftçilere ihtiyacı vardı. Çoban göçebeler, hızlı binekleri sayesinde yerleşik köylüye, zanaatkâra ve tüccara karşı askerî bir üstünlüğe sahiptiler. Belli bir ödeme karşılığında ticaret kervanları-

nın az çok güvenliğini sağlıyorlar, yoksa haracını *yağma* yaparak alıyorlardı.

Dağların Hint Okyanusundan gelen musonları durdurduğu Arap Yarımadasının sadece güneyinde yağmurlar çok verimli bir hububat, meyve, sebze, bağ ve çiçek tarımına imkân veriyordu. Sulama, mimarlık, şehircilik ve gemicilik bakımından geliştirilen teknik, Arabistan'ın bu güney kesimini müreffeh bir bölge yapmıştı. Orada Hint, Afrika ve daha ileride Mısır, Akdeniz, Yunanistan ve Suriye'yle ve belki de daha öteyle, hatta Orta Asya ile bağlantısı olan incelmış bir medeniyet serpilirdi. Eskilerin tabiriyle bu "Mutlu Arabistan"ın çöl ve vaha Araplarıyla bağları giriftti. Meselâ onlar kervanlarla yaptıkları ticaretin güvenliğinde bedevileri seve seve paralı askerler olarak kullanıyorlardı.

Yedinci yüzyılın sözünü ettiğimiz bu Arabistan'ında manevî huzursuzluk haddinden fazlaydı. Ortama kaçınılmaz bir değişimin kaygılı ve bunaltılı bir beklentisi hâkimdi.

Kabilelerin dinî inanışlarının çokluğu, aralarındaki her türlü dengeyi kaygan ve kararsız bir hâle getiriyordu. Gerçi ilke olarak her kabilenin belli zamanlardaki dinî ibadetlerini yapabilmelerine imkân tanıyan ateşkes dönemleri vardı, fakat bu anlaşmalar, o dönem Arap vakanüvislerinin "fîcâr (kutsal çığneme) savaşları" adını verdikleri saldırılarla çoğu zaman bozuluyordu.

Arabistan'ın, özellikle de Mekke, Medine ve güneydeki Tâif üçgeninin, Mezopotamya ile Etiyopya (Habeshistan) arasında olduğu kadar, Avrupa, Hindistan ve Çin arasındaki ticarî hareketliliğin kavşağında bulunması, inançların ve kültürlerin çoğalmasına ve karışmasına katkı sağlıyordu.

Yerli dinler arasında putçuluğun çeşitli türleri, çöl cinleri gibi görünmez ruhlar veya ilâhlarla birlikte, hayvan veya insan biçimli tanrılar arttıkça artıyordu. Büyülü âyinlerin yapıldığı hac mekânlarını oluşturan taştan put heykeller veya kutsal yerler habire çoğalıyordu.

Bu çok tanrıçılığa rağmen yine de tek bir tanrıya değilse bile en azından diğer tanrılardan üstün bir tanrıya inanma ih-

tiyacı genel bir özlem şeklinde dile getiriliyordu. Hicaz'da belli başlı üç tanrıça, tek bir tanrının, yani Allah'ın kızları olarak kabul ediliyordu.

Bedevîlerin “şeref ve haysiyet anlayışı”, rakip putperestliklerin üstünde bir ahlâkî dayanak oluşturduğu hâlde, bu inançların çatışmasından doğan manevî kaygı, insanları bir kanuna ve tek bir ilâha göre yaşamaya yönelik daha üst, âhenkli bir hayat arayışına sevketmişti. Puta tapıcılıktan yani müşriklikten ayrı- lıp uzaklaşan bu kimselere *Hanifler* deniyordu.

Haniflerin kökenleri çok değişikti. Aralarında büyük ihtimalle inançlarında ve hayatlarında daha fazla ciddiyet ve itina isteyen eski müşrikler vardı ve bunlar diğer ilâhlardan daha üstün tek ilâh inancına geçtiler.

İran dinleriyle temasa geçebilmiş olan özellikle yarımada- nın kuzeydoğusundaki diğer kimseler ise, kendilerini acaba, Ahura-Mazda'nın dünyadaki Kötü'nün güçlerine karşı İyi'nin savunucusu Zerdüş'tün bağlıları olarak mı görmüşlerdi?

Bu *Hanifler* arasında özellikle Hz. İbrahim'in sarsılmaz imanına, yani Tek Allah'ın iradesine bizim beşerî bilgelik- lerimizi ve ahlâkî değerlendirmelerimizi kat be kat aşan bir teslimiyetle teslim olan o köklü imana dönme özlemindeki kişiler de vardı. Ve bu kişiler arasında sadece Yahudiler değil, Yahudi şekilci ibadetçiliği ve Yahudi tarafgirliğini aşmış, asıl kaynağa ulaşmasını bilmiş insanlar da bulunuyordu. Yine bu *Hanifler* arasında, imparatorlukça yapılan ağır baskılar veya mezhepler arası hesaplaşmalarla zaman zaman kesilen teolo- jik kavgaların ortasında yaşamaktan bıkip usanmış bazı Hı- ristiyanlar da vardı.

İznik konsili (325) İmparator Konstantin tarafından, kesin- likle itikadî meselelerin halli için değil de, sadece siyasî mak- satlarla, yani tehdit altındaki imparatorluğuna ideolojik bir birlik ve bütünlük çimentosu dökmek için yaptırılmıştı.

Nâsıralı Hz. İsa tarafından apaçık gözler önüne serilen ya- şanmış sevgi (aşk) tecrübesi, yani Eski Ahit'teki gibi kanun koyucu, münzevi ve zorba bir kudret olarak tarif edilenden

kesinlikle uzak, tam aksine başkasına, sonsuz bir şekilde uza-yıp giden, bütün ötekilere açık sevginin insanî bir örneğini veren bir Tanrı anlayışı, o konsilde asıl Hıristiyan vahiy ve inancına bütünüyle yabancı Grek felsefesinin ifade ve kültü-rüne aktarılmıştır.

Nâsıralı Hz. İsa tarafından örneği verilen, geniş halk kitle-lerince çok rahat anlaşılabilen ve Romalıların zulümleri kar-sısında onca kahraman şahitler çıkaran ve şehitler veren yeni yaşama tarzı, Aristo'nun jargonunda, birbirini boğazlayan mezhepler arasındaki “Bizans tipi” kavgaların seyircisi ve kur-banı, halkça anlaşılmaz, soyut bir düşünceye dönüşüyordu.

Çarmıhta yeni bir hayatın, yani dirilişle birlikte gelecek ha-yatın yaratıcısı, en yüce fedakârlığa varıncaya kadar sevgi için-de ilâhî bir şekilde yaşanmış bir insan hayatının Nâsıralı Hz. İsa tarafından verilen o “müjdesi”, ölü bir dilin, yani artık hiç kimsenin kendi aşk veya inancının yaşanmış tecrübesini ifade etmek için kullanmayacağı bir dilin anlaşılmaz sözleri içinde kaybolup gidiyordu.

Bundan böyle İncil'de hiç görülmeyen “Oğul, Baba ile ‘aynı cevherden’ midir?” gibi tartışmalarla asırlarca insanlar birbir-lerini dışlayacak ve işi birbirleriyle savaşımaya kadar götüre-ceklerdi.

Hıristiyan mesajıyla hiçbir alâkası olmayan Grek felsefesi-nin bu yanlış sorusuna verilen cevaplardan nice sapkın mez-hepler doğacaktı!

Hız. Peygamber zamanında her Hıristiyan bir diğerine göre sapkın mezhepli olduğundan –en azından İskenderiye, Kons-tantinopolis (İstanbul), Antakya, Roma veya başka yerlerin ku-rumsallaşmış kiliselerinin ruhanî liderleri düzeyinde durum böyleydi– ve nihayetinde bu tartışmalar birkaç siyasetçi im-parator tarafından kestirilip atıldığından, Doğu'daki ağırlıklı mezhep, kendisi Mopseli (şimdiki adıyla: Yakapınarlı)Teodor dö Mopse (Théodore de Mopsueste) yolunda giden 428'deki Bizans Patriği Nestorius taraflarının oluşturdukları Nestûri-lerinkilerdi. Onlar sadece Allah Baba'nın ne yaratılmış ne de